

T.v. Hasseludden. T.h. m/s Östanå I i Baggensstaket och detalj från lusthus i Vikingshill.

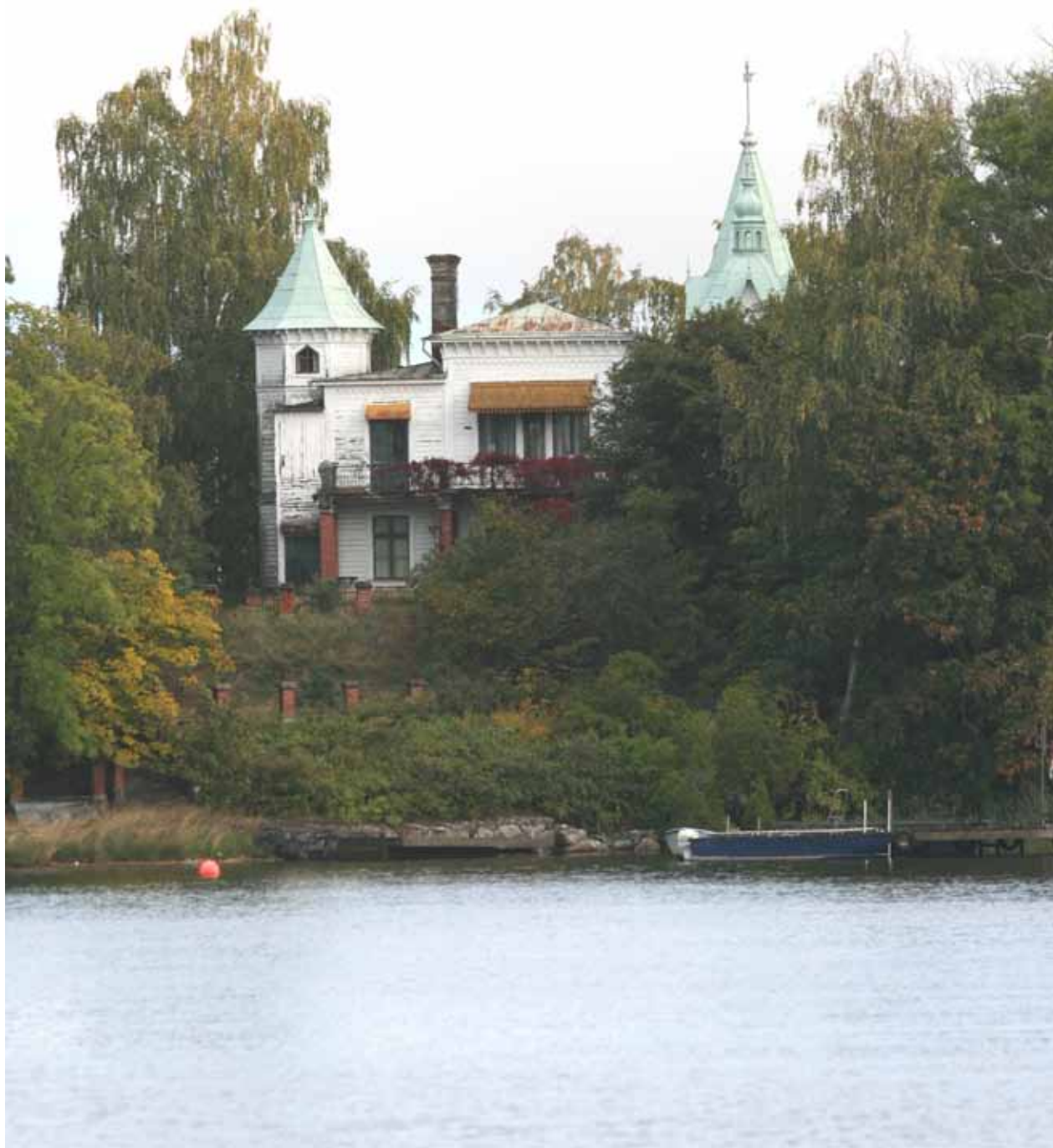
SOMMARNÖJEN VID FARLEDEN

Den industriella revolutionen under senare delen av 1800-talet hade stor betydelse för utvecklingen av bebyggelsen i Nackas kustnära områden. Närmast staden anlades ångkvarnar och andra industrier som var baserade på ångmaskiner, längre ut möjliggjorde den nya ångbåten strandnära bebyggelse i form av sommarvillor. Man ville inte längre ha herrgårdsliknande ställen med jordbruk utan villor i pittoresk natur med sjöutsikt. På många ställen skapades hela villasamhällen på mark som gårdarna nu i princip betraktade som värdelös, tallskogsbevuxen hällmark och små torptäppor. Ångmaskintekniken möjliggjorde också en ny trähusarkitektur, som inte försökte efterlikna herrgårdar och stenhus. Ångsågarna massproducerade hyvlat virke och snickeridetaljer, som passade ett friare formspråk som tog till vara träets möjligheter. Vissa snickerifabriker producerade hela hus som skeppades ut till tomterna. Förebilderna var länge schweiziska alphyddor och engelska cottages med friare planlösningar. Schweizervillan känne-

tecknas av långt utskjutande tak, lövsågningsornament och verandor. Liknande drag kan man se på den asymmetriska cottagevillan som ibland hade torn. Stilbildande var mönsterböcker av arkitekterna C E Löfvenskiöld och A W Edelsvärd. Den sistnämnda lät själv bygga en schweizervilla i Nacka, Almdalen i Vikingshill, på gården Velamsunds marker.

En förutsättning för bebyggelsen var att industrin hade skapat välbärgade grupper, grosshandlare och fabrikörer, som hade råd och fritid att förverkliga sina sommarnöjesdrömmar – det är ingen slump att husen kallas grosshandlarvillor. De snabba skärgårdsångarna gjorde det möjligt för den arbetande familjefadern att snabbt ta sig till och från villan. Båtkommunikationernas betydelse för bebyggelsen märks också på att husen inte är så lätta att hitta från land, de ska mötas och upplevas från sjön. Ångbåtsbryggorna låg tätt, ibland hade de väntkurer. Trädgårdar kunde förekomma kring bostadshusen, och det var vanligt med badhus och originella lusthus för umgänge och

lustfyllda aktiviteter. Ljusa verandor stod i skarp kontrast till vinterbostadens mörka, mer formella inredning. Snart fick även andra samhällsskikt, som hantverkare och lägre tjänstemän möjlighet, att köpa ett eget sommarnöje, eller att hyra in sig i en större hyresvilla. Villorna kunde vara lite enklare men grundidén var densamma. Under de första åren av 1900-talet uttrycktes tidens nationalistiska idéströmningar även inom arkitekturen. Husen fick bonderomantiska fasader i falurött eller timmerbrunt. Schweizerutsmyckningarna försvann till förmån för stramare foder och detaljer, ibland med utskurna enklare dekorationer som hjärtan, och plåttaken ersattes av tegeltak. Under de första årtiondena av 1900-talet fortsatte utbyggnaden av de kustnära områdena med mindre sportstugor i skogsbackarna bakom grosshandlarvillornas sjötomter. Flera behöll det nationalromantiska uttrycket, men från 1930-talet började man även uppföra hus i funkisbetonad stil. Fönstren lämnades nu ospröjsade och fick friare placering och taken fick en lägre profil.

KNARRNÄS/FREDRIKSRO -TEGELÖN

På Tegelön, tidigare Knarrnäsön eller Maderön, finns sommarvillor från åren omkring 1870-1900. Miljön uppvisar en provkarta på tidens olika typer av fantasirika sommarvillor, flera från sommarnöjesepokens barndom. En del sommarnöjen är ombyggda torp, ett av torpstäl-lena ligger troligen på platsen för den tegelugn som funnits på ön. På Tegelöns norra och östra delar finns mindre fritidshus från årtiondena kring 1900-talets mitt.

De äldre villorna i området är ofta individuellt utformade och fritt placerade på stora tomter, ibland med trädgårdar. På Tegelön finns anlagda promenadstigar. På fastlandssidan finns Fredriksros småbrutna kulturlandskap som anknyter till den försvunna gården Knarrnäs, omnämnd tidigast 1535. Den flerhundraåriga markhävden har lämnat efter sig öppna landskap och en kulturpräglad växtlighet med bland annat grova ekar, som inramar sommarvillorna och trädgårdarna. På 1600-talet slogs Knarrnäsområdet ihop med Velamsundsgodset, som anlade tegelbruk och torp på Tegelön. Det var Velamsundsgodset som tog initiativ till sommarvilleutvecklingen i området under 1800-talets senare del.

Lindset på Tegelön, en ovanligt fantasifull tornvilla med hela tre torn. Kanske ritad av byggmästaren själv omkring 1870, kamrer Alfred Sandahl, som var en av de drivande krafterna bakom Tegelöns exploatering. Stora terrasseringar omger villan.

FÖRHÅLLNINGSSÄTT

Byggnaders individuella arkitektur och tidstypiska drag respekteras

Befintliga hus respekteras i proportioner, fasadfärg, tak, samt byggnadsdetaljer som fönster, panel, utsmyckningar, entréer och räcken. Ljasmålad panel dominerar på de äldre sommarvillorna, på taken ligger tegel eller plåt. Rejåla stensocklar och resliga fönster samt utskjutande taksprång är andra bevarandevärda karaktärsdrag. De stugliknande fritidshusen från 1900-talet kännetecknas av enkel arkitektur, ibland med modernistiska drag och naturanpassad färgsättning. Stugtaken kan vara låga, fönstren oftast ospröjsade.

Tillbyggnader och tillägg får inte dominera

Tillbyggnader, takkupor och altaner eller andra mer påtagliga förändringar av befintlig bebyggelse utförs helst på en mindre framträdande del. Höjd, volym och utförande underordnas den ursprungliga byggnaden. Altaner bör vara marknära eller ha en beklädd nedre del. Placeringen bör inte vara framträdande, gäller i synnerhet för mindre hus med höga socklar.

Tomternas befintliga terräng- och vegetationsförhållanden respekteras

Eventuella markarbeten kräver försiktighet med befintliga marknivåer och terrängförhållanden då terrasserings-, bergsknallar och träd är viktiga

för områdets karaktär. Tallarna är karaktäristiska för hållmarksterrängen och vid skogsbryn och på öppnare ytor finns även bevarandevärda lövträd, till exempel utmed Fredriksrovägen. I trädgårdarna finns olika typer av fruktträd, buskar och trädgårdsväxter. Vid nyplantering kan man tänka på att välja träd och växter som sedan tidigare finns i området. Inhägnader är företrädesvis låga och luftiga. Äldre murar, inhägnader och terrasser på tomterna tillhör helhetsbilden och bör i möjligaste mån respekteras.

Strändernas natur- och kulturmiljö kräver särskild hänsyn

Strandmiljöerna är särskilt känsliga och kräver stor hänsyn vid åtgärder. Bryggor och tillhörande anläggningar placeras varsamt och underordnas landskapsbilden utan att förta intrycket av trädgård och huvudbyggnad. Tegelöns norra sida mot farleden domineras av barrskogsbevuxen hållmarksterräng bebyggd med främst mindre sportstugor. Bergssidorna och tomterna mot farleden ska behålla sin naturliga karaktär. Knarrnäsområdets långa bebyggelsekontinuitet och farledsnära läge kan kräva marinarkeologisk förundersökning vid åtgärder som berör undervattensmiljö.

Ny bebyggelse prövas med försiktighet

Eventuella nya hus byggs främst vid befintlig bebyggelse och anpassas till kringmiljö och landskapet vad gäller tomtstorlek, placering, skala,

material och färgsättning. Områdets starka kulturhistoriska karaktär kräver särskild omsorg vid nygestaltning så att helhetsintrycket behålls. Vid platser dominerade av naturen kan en naturanpassad, enkel färgsättning vara att föredra.

Komplementbyggnader underordnas ursprungshus och tomtbild

Komplementbyggnader placeras och utformas med respekt för huvudbyggnad och tomtbild. En enkel färgsättning, med knutar och foder i liknande färg som fasaden, kan då vara lämplig.

Vägars karaktär respekteras

Vägarna i området är en del av den historiska miljön. Grusvägen i Fredriksro, som följsamt sträcker sig i landskapet, har en kulturhistorisk karaktär som är värd att bevara, vilket också gäller promenadstigarna på Tegelön. Fredriksrovägen kantas av planterade träd, varav flera är hamlade.

Fortsatt hävd av omgivande kulturlandskap

Det öppna landskapet i Knarrnäs är av stor betydelse för att kunna bevara det kulturhistoriska helhetsintrycket. Särskilt de kulturpåverkade skogsbrynen och åkerholmarna har höga värden med äldre ekar, enar och tallar. Delar av detta område ingår i ett naturreservat med särskilda skötsel föreskrifter.

KULTURMILJÖHÄNSYN I PLANER OCH BESTÄMMELSER

Delar av Tegelön omfattas av strandskydd och områdesbestämmelser som innebär utökad lovplikt för rivning, fasadändringar och tillbyggnad. Tegelön ligger inom ett område av riksintresse för kulturmiljövården, Stockholms farled, vilket innebär att Länsstyrelsen utövar tillsyn vid planläggning. Vid planläggning bör bestämmelser även omfatta villamiljöerna i Knarnäs. Delar av området ligger inom Velamsunds naturreservat med särskilda skötselöfreskrifter.

Parkvillan i Fredriksro. Cottagevilla från 1872 med en för stilen typisk högre sidoställd del.

Sjövillan vid Fredriksro (Knarnäs), en sommarvilla i cottagestil från 1870-talets slut. Tegelsockeln gör den lite speciell. Villorna i Fredriksro – Skogsvillan, Parkvillan och Sjövillan – byggdes av den tyske bryggaren Fritz Dölling som här skapade en idyll för sin familj. Sjövillan var en bröllopspresent till dottern. Själv bodde han i Parkvillan.

Vid Lindsets brygga finns ovanliga porttorn i tegel och puts.

Tegelöns norra sida kännetecknas av en kuperad skärgårdsterräng med mindre sportstugor på tallskogsbevuxna naturtomter. Stugorna har enkla utseenden med dova färger och har inpassats väl i terrängen.

Nedre Wimret på Tegelön, byggd omkring 1880.

Badhus på Tegelön med liknande panelarkitektur som sommarvillorna.

Fredrikros trädgård med växthus.

Kulturlandskap kring platsen för övergivna Knarnäs gård.

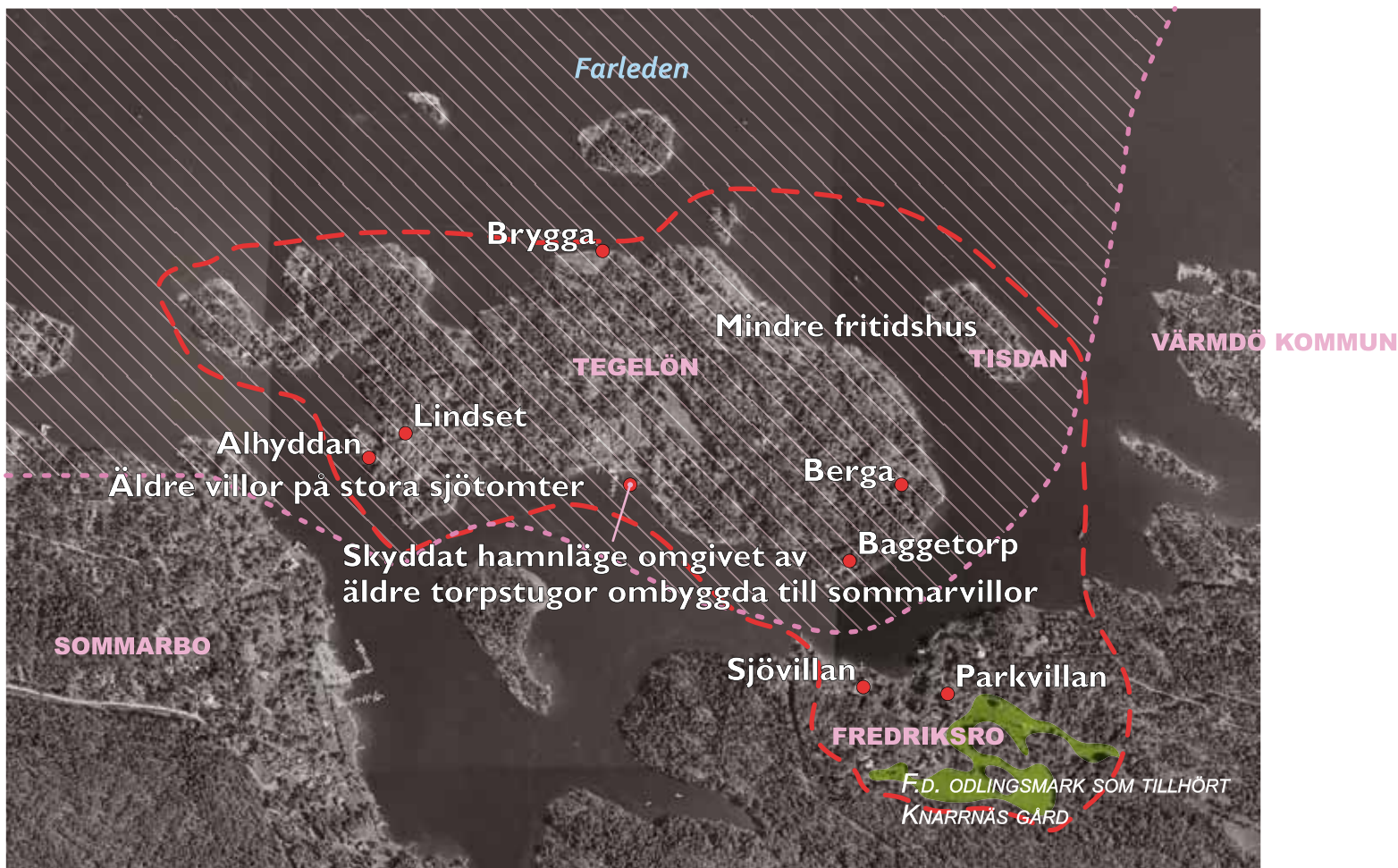
Baggetorp på Tegelön, schweizervilla från 1880-talet.

Tegelön, Alhyddan från omkring 1880, en mindre cottagevilla. Hette troligen från början Alphyddan. Gavlarna präglas av konstfullt utformade lövsågerier.

Ålderdomlig torpstuga på Tegelön ombyggd till sommarhjem. Heter Sjöstugan I eller Sommarhem, ligger på platsen för det tegelbruk som gett ön sitt namn.

● **Berga**

Gräns för område av lokalt intresse för kulturmiljövården

Område av riksintresse för kulturmiljövården

Kulturminne (Utan punkt: kulturmiljö)

KNARRNÄS GÅRD

TEGELÖN

Registrerad fornlämning se www.fmis.raa.se

Informationstext

Platsnamn

Farleden

Namn på vatten

Område med f.d. odlingsmark

Vikingshillsvillan Björkudden, herrgårdsliknande villa med utseende från 1896 enligt arkitekten Erik Josephsons ritningar. En stor park omger huset. 1934 såldes villan till Franska skolan som semesterhem för lärare. Efter en tid under katolska S:t Josephssystrarna, då salongen blev kapell, blev huset privatägt på 1990-talet. Byggnaden och Almdalsvägens allé har figurerat i Ingmar Bergmans film Fanny och Alexander.

VIKINGSHILL-RÖRSUNDSVIK

Rörsundaön är ett av skärgårdens mycket tidiga sommarvillområden. Hit lockades stockholmsborgare redan på 1860-talet. Området var en del av Velamsunds säteri och hade tidigare bara varit bebyggt med torpet Rörsund. En av fastigheterna fick namnet Viken, senare Vikenshill och Vikingshill, och är ett säreget stenhus med träveranda som byggdes 1865 som hyreshus för sommargäster. Tongivande byggnader är annars Almdalen och Björkudden. Villa Björkudden i herrgårdsstil hör till traktens praktfullaste efter en ombyggnad 1896. Almdalen fick herrgårdsstil 1918 efter ritningar av arkitekten Evert Milles. Villan byggdes ursprungligen i schweizerstil på 1860-talet av arkitekten A W Edelsvärd.

På grannfastigheten Karlshill ligger en fantasifullt utformad tornvilla och ett ekotempel med kupol och vita pelare. Fler fantasirika lusthus finns i området, bland annat strax väster om den allé som utgör entrén till Almdalen och Rörsundaön. Ett välbevarat båthus från tidigt 1900-tal ligger vid Vikingshills ångbåtsbrygga.

På andra sidan Rörsundsvik, vid Fösabacken, ligger villor från 1880-talet. Fridstorp (Fösan) har en särställning med sin oregelbundna planlösning och trevåningstorn. Byggnaden är ett fint exempel på tidens villaarkitektur med maskinsågade utsmyckningar. På berget ovanför ligger den magnifika villan Bergshyddan från 1880-talet. I Vikingshillsområdet finns också mindre hus, från början fritidshus, från framför allt 1900-talets första del. Husens placering i den kuperade terrängen är oftast ganska fri och tomterna är väl tilltagna.

FÖRHÅLLNINGSSÄTT

Byggnaders individuella arkitektur och tidstypiska drag respekteras

Befintliga hus respekteras i proportioner, fasadfärg, tak, samt byggnadsdetaljer som fönster, panel, utsmyckningar, entréer och räcken. Ljusbildad panel dominerar, på sadeltaken ligger plåt eller tegel. Rejåla stensocklar och resliga fönster samt utskjutande taksprång är andra bevarandevärda karaktärsdrag. Mindre stugor kan ha enklare uttryck.

Äldre komplementbyggnader som till exempel lust- och badhus betyder mycket för helhetsbilden.

Tillbyggnader och tillägg får inte dominera

Tillbyggnader, takkupor och terrasser eller andra mer påtagliga förändringar av befintlig bebyggelse utförs helst på en mindre framträdande del. Höjd, volym och utförande underordnas den ursprungliga byggnaden. Altaner bör vara marknära eller ha en beklädd nedre del.

Tomternas befintliga terräng- och vegetationsförhållanden respekteras

Eventuella markarbeten kräver försiktighet med befintliga marknivåer och terrängförhållanden då terrasserings-, bergsknallar och träd är viktiga för områdets karaktär. Tallarna är karaktäristiska

för hållmarksterrängen och vid skogsbyn och på öppnare ytor finns även bevarandevärda lövträd. Den karaktärsskapande lindallén till Rörsundaön har höga kulturvärden. Den var ursprungligen en del av Almdalens parkanläggning. Kring villa Björkudden ligger en större parkanläggning med stor betydelse för upplevelsen av Rörsundaön.

I trädgårdarna finns olika typer av fruktträd, buskar och trädgårdsväxter. Vid nyplantering kan man tänka på att välja träd och växter som sedan tidigare finns i området. Inhägnader är företrädesvis låga och luftiga. Äldre murar, inhägnader och terrasser på tomterna tillhör helhetsbilden och bör i möjligaste mån respekteras.

Strändernas natur- och kulturmiljö kräver särskild hänsyn

Strandmiljöerna är särskilt känsliga och kräver stor hänsyn vid åtgärder. Bryggor och tillhörande anläggningar placeras varsamt och underordnas landskapsbilden. Bergssidor och skogsbevuxna sluttningar ska behålla sin naturliga karaktär. Det farledsnära läget kan kräva marinarknologisk förundersökning vid åtgärder som berör undervattensmiljö. Längst in i Rörsundsviken lär en krog ha legat, i den stuga som tillhörde en mjölkvarn (Engelska kvarn).

Ny bebyggelse prövas med försiktighet

Där planbestämmelser möjliggör nya byggnader

ska de anpassas till miljön och landskapet vad gäller placering, skala, material och färgsättning. Områdets starka kulturhistoriska karaktär kräver särskild omsorg vid nygestaltning så att helhetsintrycket behålls. Vid platser som domineras av naturen kan en naturanpassad, stram färgsättning vara att föredra.

Komplementbyggnader underordnas ursprungshus och tomtbild

Komplementbyggnader placeras och utformas så att huvudbyggnad och tomtbild respekteras. En enkel färgsättning, med knutar och foder i liknande färg som fasaden, kan då vara lämplig.

Vägars karaktär respekteras

Vägar och strandpromenader är en del av den historiska miljön och kräver hänsyn vid åtgärder.

KULTURMILJÖHÄNSYN I PLANER OCH BESTÄMMELSER

2010 startade detaljplaneläggning av Vikingshill med avsikt att bland annat skydda kulturvärden genom skydds- och varsamhetsbestämmelser.

Vikingshill ligger inom ett område av riksintresse för kulturmiljövården, Stockholms farled, vilket innebär att Länsstyrelsen utövar tillsyn vid planläggning.

Skånska gården mittemot allén till Rösundaön var ursprungligen en del av villafastigheten Almdalen. Byggnaden rymde bland annat personalbostäder och ekonomitrymmen och är ritad av arkitekten Evert Milles omkring 1920.

Almdalen, en herrgårdsvilla från omkring 1920, delar av stommen kommer från en 1860-talsvilla. Entrégrindarna kantas av ett porttorn. Arkitekturen är en lek med det tidiga 1800-talets klassicistiska stilströmningar.

Gustavslund från 1889 uppfördes av skräddarmästaren Gustav Gyllang. Huset är ett representativt exempel på schweizerstil, en symmetrisk byggnadskropp med mittveranda.

Stenhuset, Vikingshills enda stenbyggnad. Byggs redan 1865 som hyreshus för sommargäster. Kasernkaraktären, verandan undantagen, är ovanlig för hyresvillor. Bilden visar fasaden mot sjön.

Lusthus nära Gustavslund. Huset byggdes 1888. Det har en åttkantig form och mängder av konstfullt utformade detaljer

Bergshyddan, villa från 1880-talet med gavelbalkong. Huset ligger högst upp på en klippa med utsikt över farleden.

Fridtorp, tornvilla från 1880-talet, har under en period även varit pensionat.

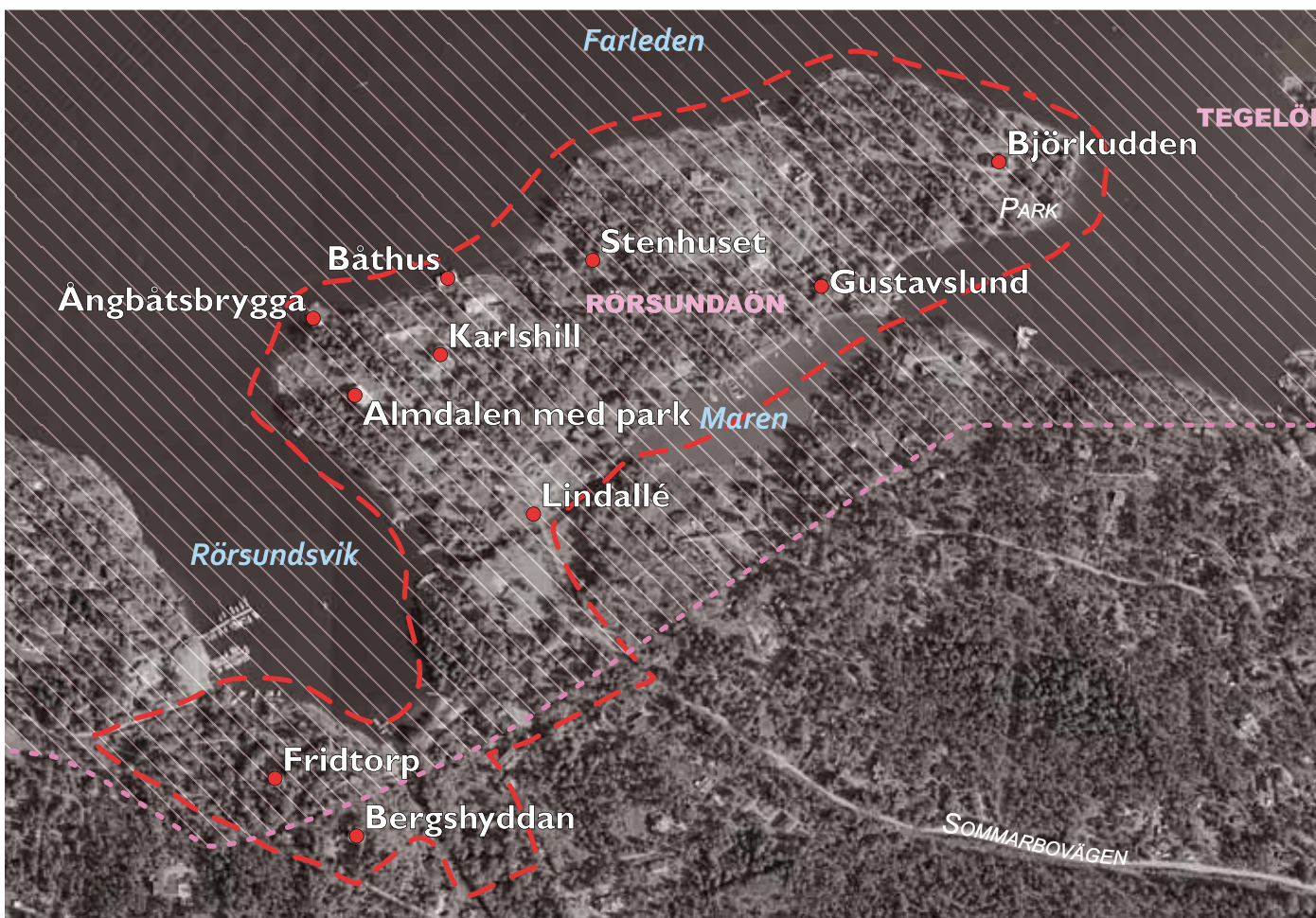
I Almdalens park ligger ett lusthus i kinesiskinspirerad stil från omkring 1920. ▷

Karlshill, tidigare Blåsut, en stor tornvilla med ekotempel. Huset blev pensionat på 1930-talet, byggdes om och har nyligen återfått en äldre karaktär. Hör till Vikingshills verkliga landmärken.

Almdalens lindallé, entrén till Rörsundaön och Vikingshill. ▷

- Gräns för område av lokalt intresse för kulturmiljövården
- Område av riksintresse för kulturmiljövården
- **Båthus** Kulturmärke (Utan punkt: kulturmiljö)
- **RÖRSUNDAÖN** Platsnamn
- **SOMMARBOVÄGEN** Informationstext
- i **Farleden** Namn på vatten

FÅGELSÅNGEN-GRÄVLINGSBERG

På en dramatisk bergsrygg vid kusten mot stora farleden ligger före detta sommarvillor från åren kring 1900. Flera av husen hör till farledens mest välbekanta, till exempel Grävlingbergs säregna tornvillor. Vid Fågelsångens utsiktsberg ligger en grupp villor, bland annat Fågelsången som representerar 1880-talets lekfulla trähusarkitektur, och stora Herzogska villan från 1905, som har ett något enklare formspråk typiskt för denna tid. Dalens annex, ritat av L I Wahlman 1902, representerar villaarkitektur i kärv mörkbrun nationalromantisk stil från 1900-talets första år. Den ursprungliga huvudbyggnaden villa Dalen är en äldre tornvilla från 1880-talet. Grävlingbergsvillorna längre västerut uppfördes av två tyska bryggjarbröder vid 1890-talets slut. Det kanske var deras kontinentala ursprung, som inspirerade dem att på tomten anlägga en borgruin i granit och tegel med inbyggda sprickor – ett av skärgårdens märkligaste uttryck från sommarnöjesepoken.

Grävlingbergsvillan Utkiken. Det speciella tornet som sticker upp ur tallskogen hör till ett av farledens landmärken.

FÖRHÅLLNINGSSÄTT

Byggnaders individuella arkitektur och tidstypiska drag respekteras

Befintliga hus respekteras i proportioner, fasadfärg, tak, samt byggnadsdetaljer som fönster, panel, utsmyckningar, entréer och räcken. Ljusbildad panel dominerar, Grävlingbergsvillorna har även puts, på sadeltaken ligger plåt eller tegel. Rejåla stensocklar och resliga fönster samt utskjutande taksprång är andra bevarandevärda karaktärsdrag för villorna från 1800-talets slut. Skydds- och varsamhetsbestämmelser finns i detaljplan för Grävlingberg-Dalen.

Tillbyggnader och tillägg får inte dominera

Tillbyggnader, takkupor och altaner eller andra mer påtagliga förändringar av befintlig bebyggelse utförs helst på en mindre framträdande del. Höjd, volym och utförande underordnas den ursprungliga byggnaden. Eventuella ändringar ska också uppfylla planbestämmelser. Altaner bör vara marknära eller ha en beklädd nedre del.

Tomternas befintliga terräng- och vegetationsförhållanden respekteras

Eventuella markarbeten kräver försiktighet med befintliga marknivåer och terrängförhållanden då terrasseringar, bergsknallar och träd är viktiga för områdets karaktär. Tallarna är karaktäristiska

för hållmarksterrängen och vid skogsbryn och på öppnare ytor finns även bevarandevärda lövträd. I trädgårdarna finns olika typer av fruktträd, buskar och trädgårdsväxter. Vid nyplantering kan man tänka på att välja träd och växter som sedan tidigare finns i området. Inhägnader är företrädesvis låga och luftiga. Äldre murar, inhägnader och terrasser på tomterna tillhör helhetsbilden och bör i möjligaste mån respekteras.

Grävlingbergs borggruin är ett säreget kulturhistoriskt uttryck med höga bevarandevärden.

Strändernas natur- och kulturmiljö kräver särskild hänsyn

Strandmiljöerna är särskilt känsliga och kräver stor hänsyn vid åtgärder. Bryggor och tillhörande anläggningar placeras varsamt och underordnas landskapsbilden. De dramatiska bergssidorna mot farleden ska behålla sin naturliga karaktär. Områdets farledsnära läge kan kräva marinarknologisk förundersökning vid åtgärder som berör undervattensmiljö.

Detaljplan reglerar ny bebyggelse

Detaljplan anger byggrätter och gestaltungsprinciper för området. Hela kulturmiljön kräver särskild omsorg vid nygestaltning så att helhetsintrycket behålls. Vid naturdominerade platser kan en naturanpassad, enkel färgsättning vara att föredra.

Komplementbyggnader underordnas ursprungshus och tomtbild

Komplementbyggnader placeras och utformas med respekt för huvudbyggnad och tomtbild. En enkel färgsättning, med knutar och foder i liknande färg som fasad, kan då vara lämplig.

Vägars karaktär respekteras

Vägarna i området är en del av den historiska miljön och kräver hänsyn vid åtgärder. Anordnade gångstigar utmed kuststräckan och utsiktspunkter på berg är viktiga bevarandevärda delar av helhetsmiljön.

KULTURMILJÖHÄNSYN I PLANER OCH BESTÄMMELSER

Grävlingberg-Dalen omfattas av detaljplan med olika bestämmelser som reglerar kulturvärden i byggnader och kringmiljö. För Fågelsången finns en särskild detaljplan med skydds- och varsamhetsbestämmelser. Miljön ligger inom ett område av riksintresse för kulturmiljövården, Stockholms farled, vilket innebär att Länsstyrelsen utövar tillsyn vid planläggning.

Den andra Grävlingbergsvillan, även den med torn. Fasaderna är variationsrika med både putsade och panelade partier.

Herzogska villan vid Fågelsången, byggd 1905. Fönstrens indelning med småspröjsning i övre delen hör till byggnadstidens jugendarkitektur. För övrigt är huset en förenklad schweizerstilsvilla.

Villa Dalen med karaktärsfullt hörntorn och parkväxtlighet.

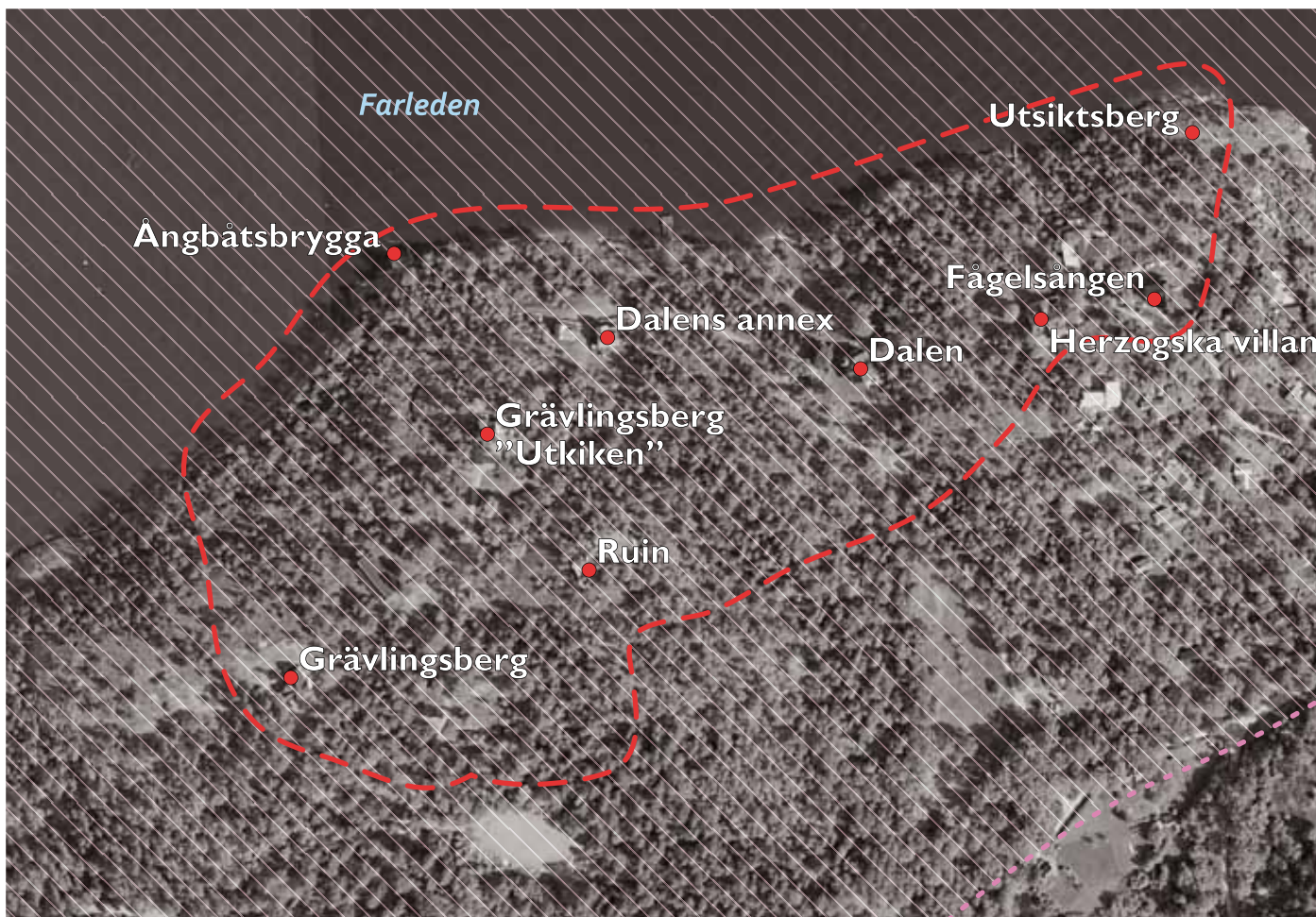
Grävlingbergsskansen med falska sprickor och gotiska fönster.

Fågelsången, villa från 1880-talet.

Dalens annex, nationalromantisk villa ritad av L I Wahlman 1902. De bonderomantiska dragen märks bland annat genom de breda vindskivorna och de små taksprången samt husets enkla, kraftfulla former.

--- Gräns för område av lokalt intresse för kulturmiljövården

● **Dalen** Kulturminne (Utan punkt: kulturmiljö)

Farleden Namn på vatten

▨ Område av riksintresse för kulturmiljövården

Strandvillan på Eolsudde är en av miljöns större schweizerstilsvillor. Verandan är fortfarande öppen, de kunde annars tidigt glasas in.

EOLSUDDE

På Eolsudde invid Kummelnäsviken byggde kopparslagarmästare Anders Lindström sju villor för uthyrning på 1880-talet. Den första villan stod klar 1883, det var den tornförsedda så kallade Röda villan som byggdes på en höjd mitt på udden. Trots förtillverkade konstruktioner har husen individuella uttryck. Strandvillan är en stor rektangulär villa i schweizerstil medan nätta Uddvillan representerar en mindre typ. Tomterna och villorna är väl inpassade i den kuperade terrängen. Udden har både en park- och skogsliknande karaktär med stora träd och gångstigar.

Stjernborg, mindre schweizerstilsvilla.

FÖRHÅLLNINGSSÄTT

Byggnaders individuella arkitektur och tidstypiska drag respekteras

Befintliga hus respekteras i proportioner, fasadfärg, tak, samt byggnadsdetaljer som fönster, panel, utsmyckningar, entréer och räcken. Ljusmålad panel dominerar, på taken ligger plåt eller tegel. Rejäl stensocklar och resliga fönster samt utskjutande taksprång är andra bevarandevärda karaktärsdrag.

Tillbyggnader och tillägg får inte dominera

Tillbyggnader, takkupor och altaner eller andra mer påtagliga förändringar av befintlig bebyggelse utförs helst på en mindre framträdande del. Höjd, volym och utförande underordnas den ursprungliga byggnaden. Altaner bör vara marknära eller ha en beklädd nedre del.

Tomternas befintliga terräng- och vegetationsförhållanden respekteras

Eventuella markarbeten kräver försiktighet med befintliga marknivåer och terrängförhållanden då terrasseringar, bergsknallar och träd är viktiga för områdets karaktär. Tallarna är karaktäristiska för hållmarksterrängen och på öppnare ytor finns även bevarandevärda lövträd. I trädgårdarna finns olika typer av fruktträd, buskar och trädgårdsväxter. Vid nyplantering kan man tänka på att välja

träd och växter som sedan tidigare finns i området. Inhägnader är företrädesvis låga och luftiga. Äldre murar, inhägnader och terrasser tillhör helhetsbilden och bör i möjligaste mån respekteras.

Strändernas natur- och kulturmiljö kräver särskild hänsyn

Strandmiljöerna är särskilt känsliga och kräver stor hänsyn vid åtgärder. Bryggor och tillhörande anläggningar placeras varsamt och underordnas landskapsbilden. Bergssluttningar mot farleden ska behålla sin naturliga karaktär och uppmurade strandstigar bevaras i möjligaste mån.

Ny bebyggelse prövas med försiktighet

Eventuella nya hus placeras främst vid befintlig bebyggelse och anpassas till kringmiljö och landskapsstruktur vad gäller tomtstorlek, placering, skala, material och färgsättning. Områdets starka kulturhistoriska karaktär kräver särskild omsorg vid nygestaltning så att helhetsintrycket behålls. På grund av områdets skogskaraktär kan en naturanpassad, enkel färgsättning vara att föredra.

Komplementbyggnader underordnas ursprungshus och tomtbild

Komplementbyggnader placeras och utformas så att huvudbyggnad och tomtbild respekteras. En enkel färgsättning, med knutar och foder i liknande färg som fasad, kan då vara lämplig.

Tornvillan.

Villa av schweizerstiltyp på uddens norra sida.

KULTURMILJÖHÄNSYN I PLANER OCH BESTÄMMELSER

Eolsudde omfattas av områdesbestämmelser som innebär utökad lovplikt gällande rivning, tillbyggnad, fasadunderhåll, omfärgning, schaktning och fyllning samt trädfallning. Strandskydd gäller.

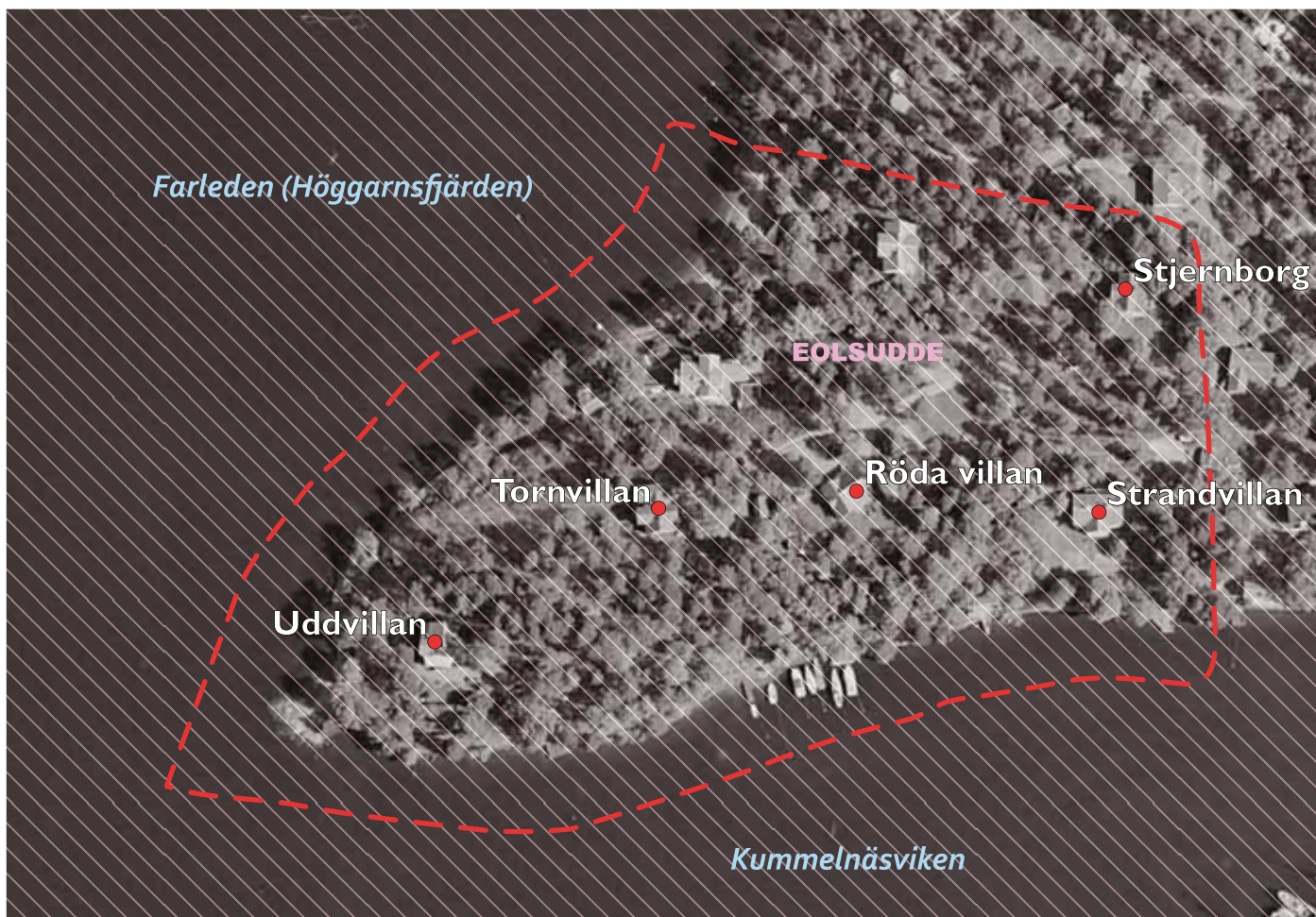
Miljön ligger inom ett område av riksintresse för kulturmiljövården, Stockholms farled, vilket innebär att Länsstyrelsen utövar tillsyn vid planläggning.

Längst ut på udden bland tallarna ligger Uddvillan. Villan hör till områdets mindre.

Villa av asymmetrisk cottagetyp.

● **Uddvillan**

Gräns för område av lokalt intresse för kulturmiljövården
Kulturminne
(Utan punkt: kulturmiljö)

EOLSUDDE
Farleden

Platsnamn
Namn på vatten

Område av riksintresse för kulturmiljövården

Hasseluddenmiljö med Gustafshäls badhus i klassicerande stil.

HASSELUDDEN-HAMNDALEN

Sommarvillorna i området Hasseludden-Hamndalen ligger i dramatisk sprickdalsterräng, väl synliga från farleden. Villorna hör till de mer kända vid Stockholms inlopp och byggnadsminnet Gustafshäll vid Hasseludden har en särställning. Den praktfulla villan, byggd 1865, har ett överdåd av utsågningar och är ett tidigt exempel på så kallad schweizerstil. Badhuset i grekisk stil har dock kvar drag av det tidiga 1800-talets intresse för en mer strikt arkitektur. Till miljön hör även ett annex med en stor veranda. Vid Hasseluddens brygga ligger två hus med brutna tak av 1910-talstyp, det västra huset rymmer källare och stomme av en skärgårdskrog, som omnämns i källor från 1700-talet. Längre västerut står en 1880-talsvilla i fantasifull schweizerstil, Torpa från 1883, idag en del av Skepparholmens konferensanläggning. Huset är möjligen ritat av I G Clason.

Schweizerstilvillan vid Hamndalsvägen av lite enklare typ.

Väster om Hasseludden, vid foten av kuststräckans dominerande bergsrygg, finns en grupp sjönära villor. Den välkände 1800-talsarkitekten Helgo Zetterwalls nätta villa Hamndalen, som ligger invid ett äldre skärgårdstorp, är en av de första och byggdes 1864. Huset är byggt i vinkel, utmärkande för cottagesstilen. Sonen Folke Zetterwalls norskinfluerade villa Folkvang är en ljus, lite ovanlig jugendvilla från cirka 1900, som klättrar på en klippa strax öster om faderns hus. Poeten och arkitekten A T Gellerstedts Sommartorp är en annan av villorna i området. Sommartorp byggdes 1887 och är ett exempel på ett förtillverkat hus från P J Ekmans fabriker. Industrialismen under 1800-talets senare hälft fick tidigt genomslag i husbyggandet. Det syns tydligt i skärgårdens villaarkitektur, se till exempel miljön Eolsudde, vars detaljrikedom möjliggjordes av ångsågens genombrott vid 1800-talets mitt.

Sommartorp, förtillverkad sommarvilla av mindre cottagetyp från 1887.

FÖRHÅLLNINGSSÄTT

Byggnaders individuella arkitektur och tidstypiska drag respekteras

Befintliga hus respekteras i proportioner, fasadfärg, tak, samt byggnadsdetaljer som fönster, panel, utsmyckningar, entréer och räcken. Ljumsålad panel dominerar, på sadeltaken ligger plåt eller tegel. Rejåla stensocklar och resliga fönster samt utskjutande taksprång är andra bevarandevärda karaktärsdrag.

Tillbyggnader och tillägg får inte dominera

Tillbyggnader, takkupor och altaner eller andra mer påtagliga förändringar av befintlig bebyggelse utförs helst på en mindre framträdande del. Höjd, volym och utförande underordnas den ursprungliga byggnaden. Altaner bör vara marknära eller ha en beklädd nedre del.

Tomternas befintliga terräng- och vegetationsförhållanden respekteras

Eventuella markarbeten kräver försiktighet med befintliga marknivåer och terrängförhållanden då terrasseringar, bergsknallar och träd är viktiga för områdets karaktär. Tallarna är karaktäristiska för hållmarksterrängen och på öppnare ytor finns även bevarandevärda ekar. I trädgårdarna finns olika typer av fruktträd, buskar och trädgårdsväxter. Vid nyplantering kan man tänka på att välja träd och växter som sedan tidigare finns i områ-

det. Inhägnader är företrädesvis låga och luftiga. Äldre murar, inhägnader och terrasser på tomtorna tillhör helhetsbilden och bör i möjligaste mån respekteras.

Strändernas natur- och kulturmiljö kräver särskild hänsyn

Strandmiljöerna är särskilt känsliga och kräver stor hänsyn vid åtgärder. Bryggor och tillhörande anläggningar placeras varsamt och underordnas landskapsbilden. De skogsbeklädda bergssidorna mot farleden ska behålla sin naturliga karaktär. Områdets farledsnära läge kan kräva marinarknologisk förundersökning vid åtgärder som berör undervattensmiljö.

Ny bebyggelse prövas med hänsyn till miljön och gällande planbestämmelser

Eventuella nya hus anpassas till kringmiljö och landskapsstruktur vad gäller tomtstorlek, placering, skala, material och färgsättning. Områdets starka kulturhistoriska karaktär kräver särskild omsorg vid nygestaltning så att helhetsintrycket vidmakthålls. Vid naturdominerade platser kan en naturanpassad, enkel färgsättning vara att föredra.

Komplementbyggnader underordnas ursprungshus och tomtbild

Komplementbyggnader placeras och utformas så att huvudbyggnad och tomtbild respekteras. En enkel färgsättning, med knutar och foder i liknande färg som fasad, kan då vara lämplig.

KULTURMILJÖHÄNSYN I PLANER OCH BESTÄMMELSER

Gustafshäll (Hasseludden 1:35) är byggnadsminne med särskilda skyddsföreskrifter och eventuella åtgärder kräver tillstånd av Länsstyrelsen. Övriga delar av området är till stora delar detaljplanerat med särskilda skyddsbestämmelser och utökad lovplikt för rivning, omfärgning och fasadunderhåll. Hasseludden ligger inom ett område av riksintresse för kulturmiljövården, Stockholms farled, vilket innebär att Länsstyrelsen utövar tillsyn vid planläggning.

Villa Torpa öster om Hasseludden vid Skepparholmen. En schweizervilla av ett mer påkostat slag med rika utsirningar och takkonsoler. Byggnadsåret är 1883.

Villa Torpas veranda.

Höja eller Lovisero från 1880-talet, från början ett sommarhus för flera familjer. Ursprungligen kröntes tornet av en takhuv. Huset gömmer sig bakom tallarna. Det fanns en önskan under den tidiga sommarvilliepoken att ha en framförliggande trädridå för att få behaglig skugga och intressant ljusspel.

Folkvang, villa från cirka 1900 med drag av nationalromantik och jugend. Ritad av arkitekt Folke Zetterwall som hade den som sommarvillan.

T.v. Gustafshäll vid Hasseludden, byggnadsminnesförklarad sommarvilla från 1860-talet. Glasverandan är osedvanligt påkostad med intrikata spröjsningar. T.h. Gustafshälls annex med stor glasad veranda.

Alphyddan, tidig schweizervilla vid Hasseludden. Tyroleranknytningen märks inte bara i namnet, utan också i mittdelens kraftigt utskjutande tak som påminner om alpernas trähusarkitektur.

Gustafshälls annex, fasad mot gatan.

Hamndalen, välbevarad så kallad cottagestil från 1864.

Stäketvilla i herrgårdsinspirerad stil från omkring 1920 nära Boo gård.

STÄKET-LÄNNERSTA

Farleden via Stäket är känd i skriftliga källor sedan 1200-talet. Försvaret av Stäket och områdets koppling till Lännersta och Boo gårdar tillhör områdets äldsta historia. Till de äldsta fysiska spåren i området Stäket-Lännersta hör gårdsgravfält från yngre järnålder (ca 500-1050 e Kr), Lännerstas manbyggnad och ett befästningsverk på Gammeludden från 1700-talet (se även Skogsö och Boo). Krigsrelaterade fynd från 1400-talet har hittats nära en högre belägen skans, vid Djurgårdsvägen, vilket kan tyda på att befästningen är betydligt äldre än 1700-tal. Vid Gammeludden finns även fornborgsliknande stenvallar på ett bergskrön där Stäket mynnar ut i Lännerstasunden, en lämning som sannolikt visar att farleden hade betydelse redan för omkring 1 000 år sedan.

Det dominerande historiska uttrycket är annars sommarvillabebyggelse från det sena 1800-talet och det tidiga 1900-talet. Lännerstasunden och Stäket är en del av Stockholms södra farled, som med Gustavsberg-bolagets täta ångbåtstrafik från 1800-talets mitt fick ett bebyggelseuppsving som fortfarande är märkbart.

Områdets större och mest påkostade villor är från 1800-talets senare hälft då de första avstyckningarna genomfördes. Ett exempel är Lindängen, även kallad villa Djurgården, med välbevarad snickarglädje och park. En av fastighetens alléer är från 1600-talets mitt och har enligt lokal tradition koppling till Boo gårds ägare, som hade tänkt sig ett lustslott på platsen – i trädgården finns spår av en terrassering. Den äldsta delen av Gammeluddens sjukhem utgörs av en putsad sommarvilla från 1910. Lite längre österut ligger 1880-talsvillan Lilla Lännersta, en av de större i området. Vid stranden mot Boo gård lig-

ger flera villor av olika typer. Kring Lännerstas välbevarade manbyggnad från 1700-talet, med 1860-talsflyglar och trädgård, finns välbevarade villor från 1800-talets senare del, några i tidig snickarglädjearkitektur, på stora tomter. I området finns dungar av ädellövträd, bland annat på Lännerstas järnåldersgravfält, samt karaktärsskapande trädplanteringar utefter Djurgårdsvägen som binder ihop Lännersta med Stäket-området.

Lindängen, schweizervilla från 1870-talet med en av innerskärgårdens praktfullaste verandor. Ett annat namn är Djurgården, efter den inhägnade jaktspark som Boo gårds ägare Tessin den yngre anlade här vid 1700-talets början.

FÖRHÅLLNINGSSÄTT

Byggnaders individuella arkitektur och tidstypiska drag respekteras

Befintliga hus respekteras i proportioner, fasadfärg, tak, samt byggnadsdetaljer som fönster, panel, utsmyckningar, entréer och räcken. Ljusbildad panel dominerar, på sadeltaken ligger plåt eller tegel. Rejåla stensocklar och resliga fönster samt utskjutande taksprång är andra bevarandevärda karaktärsdrag för 1800-talets villaarkitektur. Kring 1910 fick husen i nationalromantisk anda mer slutna former med höga eller brutna tak. Lännersta gård har ett för området äldre arkitektoniskt uttryck som är värt att bevara för just denna fastighet.

Tillbyggnader och tillägg får inte dominera

Tillbyggnader, takkupor och altaner eller andra mer påtagliga förändringar av befintlig bebyggelse utförs helst på en mindre framträdande del. Höjd, volym och utförande underordnas den ursprungliga byggnaden. Ändringar ska även följa gällande planbestämmelser. Altaner bör vara marknära, eller ha en beklädd nedre del om placeringen inte är framträdande. På Lännersta gårds herrgårdsbyggnader bör altaner undvikas helt.

Tomternas befintliga terräng- och vegetationsförhållanden respekteras

Eventuella markarbeten görs med försiktighet gällande befintliga marknivåer och terrängförhål-

landen då terrasserings, bergsknallar och träd är viktiga för områdets karaktär. Tallarna är karaktäristiska för hållmarksterrängen och vid skogsbryn och på öppnare ytor finns även bevarandevärda lövträd. Alléträd utmed Djurgårdsvägen och ädellövträd på tomterna, särskilt i Lännersta, är viktiga karaktärsdrag att beakta i miljön.

I trädgårdarna finns olika typer av fruktträd, buskar och trädgårdsväxter. Vid nyplantering kan man tänka på att välja träd och växter som sedan tidigare finns i området. Inhägnader är företrädesvis låga och luftiga. Äldre murar, inhägnader och terrasser på tomterna tillhör helhetsbilden och bör i möjligaste mån respekteras.

Strändernas natur- och kulturmiljö kräver särskild hänsyn

Strandmiljöerna är särskilt känsliga och kräver stor hänsyn vid åtgärder. Bryggor och tillhörande anläggningar placeras varsamt och underordnas landskapsbilden. Stäket och Lännerstasunden har stort farledshistoriskt intresse och eventuella åtgärder som berör undervattensmiljö kan kräva marinarkeologisk förundersökning. Vatten- och strandområdet framför Lännersta gård, vars månghundraåriga hamnplats har hög marinarkeologisk fyndpotential, ska särskilt beaktas. Det samma gäller för Gammeluddsområdet som på 1600- och 1700-talen haft flera sjökrogar.

Ny bebyggelse underordnas bebyggelse- och landskapsbild

Eventuella nya hus placeras främst vid befintlig bebyggelse och anpassas till miljön och landskapet vad gäller tomtstorlek, placering, skala, material och färgsättning. Delar av området omfattas av detaljplan med bestämmelser om byggrätt. Områdets starka kulturhistoriska karaktär kräver särskild omsorg vid nygestaltning så att helhetsintrycket behålls. Vid naturdominerade platser kan en naturanpassad, enkel färgsättning vara att föredra.

Komplementbyggnader underordnas ursprungshus och tomtbild

Komplementbyggnader placeras och utformas så att huvudbyggnad och tomtbild respekteras. En enkel färgsättning, med knutar och foder i liknande färg som fasad, kan då vara lämplig.

Vägars karaktär respekteras

Vägnätet i området är en del av den historiska miljön, i vissa fall kantas vägarna av planterade träd.

KULTURMILJÖHÄNSYN I PLANER OCH BESTÄMMELSER

Delar av Lännersta omfattas av detaljplan med skyddsbestämmelser för kulturhistoriskt intressant bebyggelse, vid Stäket är detaljplaner under framtagande. Strandskydd gäller utmed Stäket och delar av Lännersta.

I området finns fornlämningar från både forntid

och historisk tid, bland annat järnåldergravfält nära Lännersta och Boo gårdar samt befästningsanläggningar kring Gammeludden. För att se vilka fastigheter som berörs, se www.fmis.raa.se. Fornlämningar skyddas enligt kulturminneslagen och får inte tas bort, förändras, överplanteras eller övertäckas utan tillstånd från Länsstyrelsen.

De tre skansarna på Gammeludden ingår i ett planerat kulturresevarsområde.

Lännersta gård, tillhörde Boo från 1500-talets mitt till cirka 1830. Det sägs att slottsarkitekten Nicodemus Tessin den yngre bodde på Lännersta medan hans Boo återuppbyggdes efter rysshärjningarna 1719. Huset har en tydlig 1700-talskaraktär med brutet tak och en så kallad frontespis (den högre mittdelen). Trädgård och två 1860-talsflyglar tillhör miljön, uthusbyggnader finns inte kvar. Från gården skedde de första avstyckningarna för sommarvillor på 1860-talet. Lännersta har ett döma av ett bevarat järnåldersgravfält på ekbacken (Djurgårdsvägen) öster om gårdsbyggnaderna förhistoriska anor. Detta styrks av att namntypen är av järnålderstyp, slutar på -sta, här med innebörden "landningsställe" – läget vid farleden avspeglas även i namnet. År 1437 stavades Lännersta "Landesta".

Lilla Lännersta, 1880-talsvilla vid Stäket.

Byggnad med karaktär från 1800-talets andra hälft bakom Lännersta gård.

Lännerstavillan Lerje från omkring 1870, schweizerstil med tydligt takutsprång som vilar på konsoler. Fasad mot Djurgårdsvägen.

Strandnära byggnad vid Bellevue i Lännersta.

Björkbacken, nationalromantisk villa från 1908 nära Lännersta gård.

Bellevue, Schweizvilla vid Lännersta brygga. Ekar inramar huset.

Östra Ekbacken, villa från 1860-talet som sedan 1931 tillhört Frälsningsarmén. Fasad mot Djurgårdsvägen. Villan är tillbyggd på baksidan.

Johannisberg vid Gammeludden, herrgårdsvilla i 1920-talsklassicism.

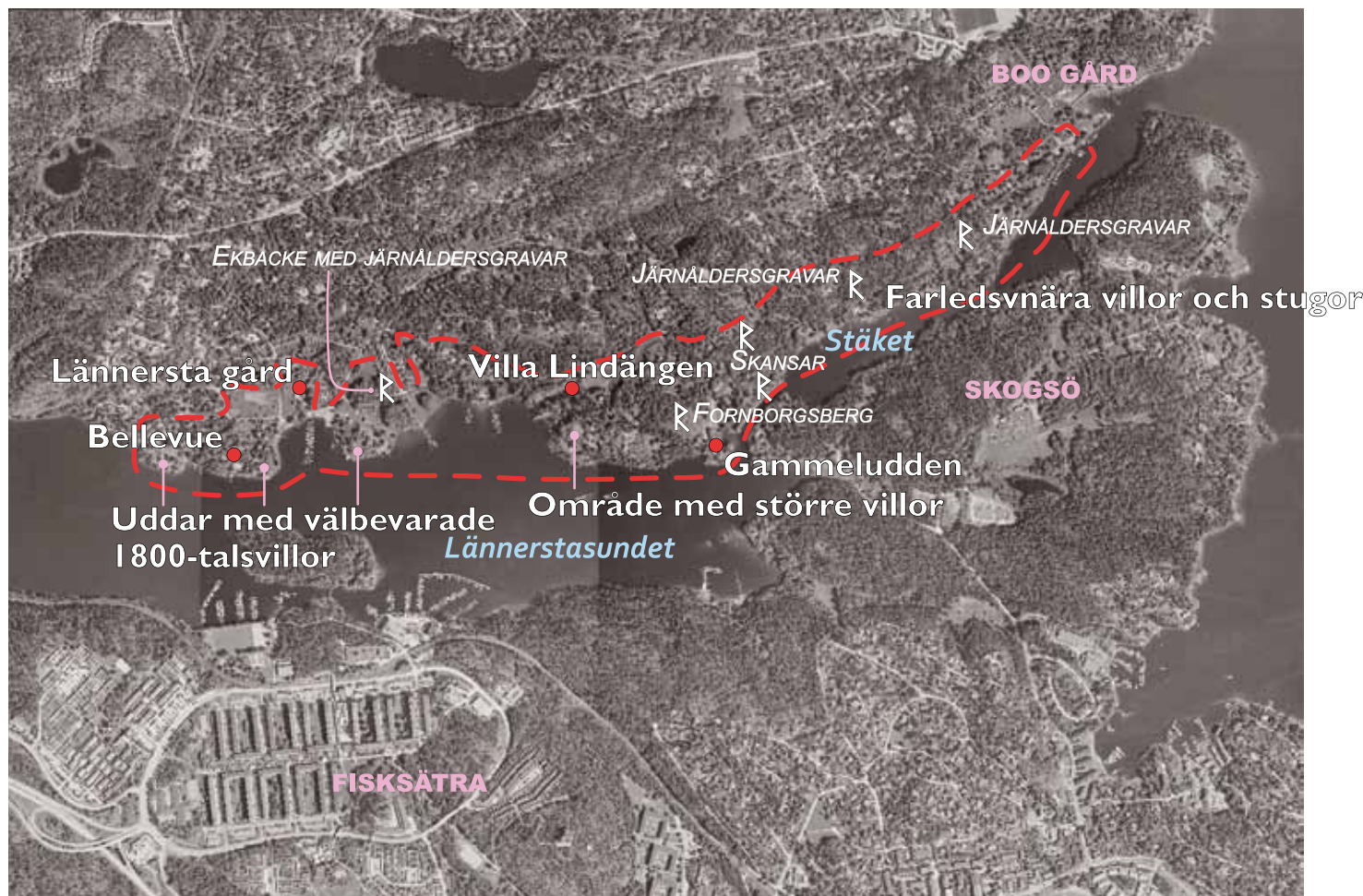
Villa vid Gammeludden från tidigt 1900-tal med högt tak och släpkupa.

Vy mot Gammeludden, Stäkets västra inlopp. En sommarvilla från 1910 är idag en del av ett vårdhem. Uddens namn härrör från att den första bebyggelsen låg här, en sjökrog som vid 1700-talets början flyttades något österut.

Trolig fornborg, på det så kallade Ryssberget på Gammeludden, med murrester av sannolikt vikingatida ursprung.

--- Gräns för område av lokalt intresse för kulturmiljövården

● **Bellevue** Kulturminne (Utan punkt: kulturmiljö)

Registrerad fornlämning se www.fmis.raa.se

SKANSAR Informationstext

SKOGSÖ Platsnamn

Stäket Namn på vatten

Bergholmens västra sida har ett kulturlandskap i miniatyr med lummig grönska runt husen.

GUSTAVSVIK-GRUNDET -BERGHOLMEN

Sommarvillemiljö vid Baggensfjärden med rötter i den medeltida gården Backeböl som är känd sedan 1539. Gårdens tidigare odlingsytor kan fortfarande anas i dalen väster om huvudbyggnaden. Gården tillhörde på 1600- och 1700-talen Boo och Kummelnäs gårdar, men blev på 1800-talet återigen självständig. På 1830-talet fick gården namnet Gustavsvik, efter ägaren Gustav Montgomery, och karaktären av en liten enklare herrgård. Den nuvarande huvudbyggnaden uppfördes på 1860-talet och byggdes om på 1910- och 1940-talen. Från 1860-talet är också en putsad smedja, tillbyggd 2002. 1860-talets ägare, handlaren C W Ahlbom och byggmästaren C A Eriksson insåg ställets potential som sommarnöje och genomförde avstyckningar kring gården. Eriksson lät bland annat

Gustavsviks smedja, en 1860-talsbyggnad i putsat tegel, utbyggd 2002.

bygga den stora sommarvillan Grundet 1868, på platsen för 1700-talstorpet Backebölsudd. Grundet har en traditionell timmerstomme, men representerar tidig cottagestil i sin dekorativa panelarkitektur med en sidoställd högre del. På Bergholmen, tidigare Backebölsholmarna, byggde Eriksson samma år Röda och Vita villorna. Vita villan har ett säreget herrgårdslignande utseende. På holmen finns även äldre stugor, en del ombyggda till fritidshus.

Första gången Bergholmen omnämns som bebyggd är på 1850-talet. Ett litet fiskartorp låg då på västra sidan vid en skyddad vik. En karta från 1865 visar anlagd åker- och ängsmark på den lilla holmen. En bevarad ladugård vittnar om djurhållning. Så småningom ägnade sig torparen allt mer åt trädgårdsodling. Öns goda kommunikationer genom Gustavsbergbolagets ångbåtar möjliggjorde snabba leveranser. Än idag uppvisar västra sidan av ön en starkt kulturpräglad växtlighet.

Grundet, 1860-talsvilla i så kallad cottagestil, en rikt utsmyckad byggnad med en högre sidoställd del.

FÖRHÅLLNINGSSÄTT

Byggnaders individuella arkitektur och tidstypiska drag respekteras

Befintliga hus respekteras i proportioner, fasadfärg, tak, samt byggnadsdetaljer som fönster, panel, utsmyckningar, entréer och räcken. Ljusmålad panel förekommer, i några fall puts, på taken ligger plåt eller tegel. Rejåla stensocklar och resliga fönster samt utskjutande taksprång är andra bevarandevärda karaktärsdrag. Bergholmens stugor har låga, ganska slutna hus och enkla former.

Tillbyggnader och tillägg får inte dominera

Tillbyggnader, takkupor och altaner eller andra mer påtagliga förändringar av befintlig bebyggelse utförs helst på en mindre framträdande del. Höjd, volym och utförande som underordnas den ursprungliga byggnaden. Altaner bör vara marknära alternativt ha en beklädd nedre del.

Tomternas befintliga terräng- och vegetationsförhållanden respekteras

Eventuella markarbeten kräver försiktighet med befintliga marknivåer och terrängförhållanden då terrasserings-, bergsknallar och träd är viktiga för områdets karaktär. Tallarna är karaktäristiska för hållmarksterrängen och vid skogsbyn och på öppnare ytor finns även bevarandevärda lövträd.

I trädgårdarna finns olika typer av fruktträd, buskar och trädgårdsväxter. Vid nyplantering kan man tänka på att välja träd och växter som sedan tidigare finns i området. Inhägnader är företrädesvis låga och luftiga. Äldre murar, inhägnader och terrasser på tomterna tillhör helhetsbilden och bör i möjligaste mån respekteras.

Strändernas natur- och kulturmiljö kräver särskild hänsyn

Strandmiljöerna är särskilt känsliga och kräver stor hänsyn vid åtgärder. Bryggor och tillhörande anläggningar placeras varsamt och underordnas landskapsbilden utan att förta intrycket av trädgård, park och huvudbyggnad.

Strandpromenader och Bergholmens bergssidor och sluttningar ska behålla sin karaktär. Gustavsviks höga ålder som gård i kombination med det sjönära läget kan kräva marinarknologisk förundersökning vid åtgärder som berör undervattensmiljö.

Ny bebyggelse prövas med hänsyn till miljön och gällande planbestämmelser

Eventuella nya hus anpassas till miljön och landskapet vad gäller tomtstorlek, placering, skala, material och färgsättning. Områdets kulturhistoriska karaktär kräver särskild omsorg vid

nygestaltning så att helhetsintrycket behålls. Vid naturdominerade platser kan en naturanpassad, enkel färgsättning vara att föredra.

Komplementbyggnader underordnas ursprungshus och tomtbild

Komplementbyggnader placeras och utformas så att huvudbyggnad och tomtbild respekteras. En enkel färgsättning, med knutar och foder i liknande färg som fasad, kan då vara lämplig.

Vägars karaktär respekteras

Vägarna och stigarna i området är en del av den historiska miljön och kräver hänsyn vid åtgärder.

KULTURMILJÖHÄNSYN I PLANER OCH BESTÄMMELSER

Grundet samt området kring Gustaviks gård, Backebölsvägen, med gårdsbyggnader och villafastigheter omfattas av områdesbestämmelser som meddelar utökad lovplikt gällande rivning, tillbyggnad, fasadunderhåll, omfärgning, schaktning och fyllning samt trädfällning. Förvanskingsförbud gäller för gårdsbyggnaderna. Bergholmen omfattas av strandskydd. Planläggning påbörjades 2011 för att bland annat skydda värdefull bebyggelse och växtlighet.

Gustavsvik huvudbyggnad, fasad mot sjön. En 1860-talsbyggnad ombyggd under 1900-talets första del i herrgårdsstil.

Vita villan på Bergholmen byggdes som sommarvilla på 1860-talet. I förgrunden en ombyggd äldre stuga.

Gustavsviks strandpromenad med parkliknande miljö.

Den gamla torpmiljön på Bergholmen gömmer sig i bergsskrevorna till skydd för väder och vind. På detta sätt byggde och placerade skärgårdsallmogen sin bebyggelse långt ut i skärgården.

Gräns för område av lokalt intresse för kulturmiljövården

VÄRMDÖLEDEN

Informationstext

Område med f.d. odlingsmark

● **Villa Grundet**

Kulturminne
(Utan punkt: kulturmiljö)

Erstaviken

Namn på vatten

Alfredsroviken på östra delen av Ålgö. Här uppförde byggmästaren Johan Alfred Andersson ett antal uthyrningsvillor vid 1800-talets slut och 1900-talets början. Området kom att kallas för Alfredsro. Flera av husen innehöll flera lägenheter.

ÄLGÖ OCH GÅSÖARKIPELAGEN

Söder om Saltsjöbaden ligger Nackas mest skärgårdsbetonade del, Älgö och Gåsö med tillhörande öar. Naturen har en utpräglad skärgårdskaraktär med tallar och kuperad hållmark, som splittras av sund, vikar och småöar. Mellan Älgö och Ingarö finns det smala sundet Fällström, som var en del av den urgamla södra farleden till Stockholm (se Skogsö och Boo). På Ekholmen vid Älgö ligger en krogstuga med anor från 1700-talet. (Ytterligare en krogstuga finns på Ingarösidan av Fällström i Värmdö kommun). I skyddade lägen, vända från farleden, vid Älgövik och Gåsö sund hittas områdets äldsta bebyggelse, bondgårdar med traditionella faluröda byggnader och stugor. Närmast gårdsbebyggelsen finns rester av den tidigare odlingsmarken. På Älgös sydöstra del, kring Ekholmsvägen, växer många ekar på tomtmark som tidigare varit ängsmark. Gåsö Mellangård har kvar en låg parstuga med brutet tak, av en sort som förekom i skärgården före 1800-talets laga skifte. (En jordbruksreform som bland annat innebar att bönderna flyttade från byarna ut till tilldelade odlingsmarker.)

Den största delen av bebyggelsen på Älgö och Gåsö består av större sommarvillor från sekelskiftet 1900 och sportstugebebyggelse från 1900-talets första hälft. De äldre villorna ligger ofta på strandnära sjötomter, till exempel vid Alfredsroviken, och är hus med verandor av den typ man också ser på Nackas norra kust. Vid 1910-talets mitt ritade arkitekt Erik Bülow-Hübe ett antal ovanliga

sommarvillor i nationalromantisk stil vid Älgömaren. Villorna blev breda med höga, svagt brutna tak och inåtlutande knutar. Järnvägsbolaget Stockholm-Saltsjön, som stod bakom bad- och villaorten Saltsjöbaden och Saltsjöbanan, sålde tomter på Älgö och erbjöd kunderna, genom Bülow-Hübe, att köpa olika typritningar, även för mindre sommarstugor. De mindre stugorna påminner om bondekulturens enkelstugor eller små herrgårdsflyglar med valmade sadeltak (takfall även på gavlarna). Utvecklingen av stugbyggelsen tog fart när landsvägen till Älgö var klar på 1920-talet. Bülow-Hübes nationalromantiska stugmodeller vidareutvecklades av ingenjör Gunnar Lagerkrans och arkitekt Joel Norborg, vilket är förklaringen till varför Älgös tidiga sportstugebebyggelse har en förvånansvärt homogen karaktär. Stugorna har placerats varsamt i terrängen på stora naturtomter.

År 1945 köpte järnvägsbolaget mark på Gåsö och genomförde även där avstyckningar för fritidshus. Husen från perioden 1940-1970 har ofta en enkel arkitektur med okomplicerade former, många gånger med traditionella sadeltak. Typritningar användes i vissa områden, men även arkitektritade hus byggdes. Influenser från efterkrigstidens modernistiska arkitektur märks på husens låga tak, stora fönster och friare fasader. Men fortfarande var anpassningen till terrängen vägledande.

Inom området finns flera småbåtsvarv från 1900-talets första del, till exempel Långholmens båtvarv som har en välbevarad karaktär.

FÖRHÅLLNINGSSÄTT

Byggnaders individuella arkitektur och tidstypiska drag respekteras

Älgö är detaljplanerat med skydds- och varsamhetsbestämmelser för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Bestämmelserna syftar till att husen ska respekteras i proportioner, fasadfärg, tak, samt byggnadsdetaljer som fönster, panel, utsmyckningar, entréer och räcken. Tillägg underordnas den ursprungliga byggnaden och ska uppfylla kraven i gällande detaljplan. Varvsbyggnader behåller sin enkla nyttobyggnadskaraktär för att inte skada den historiska avläsbarheten.

Tomternas befintliga terräng- och vegetationsförhållanden respekteras

Eventuella markarbeten kräver försiktighet med befintliga marknivåer och terrängförhållanden då terrasseringar, bergsknallar och träd är viktiga för områdets karaktär. Tallarna är karaktäristiska för hållmarksterrängen och vid skogsbyn och på öppnare ytor finns även ekar och andra lövträd som är värda att bevara.

I trädgårdarna finns olika typer av fruktträd, buskar och trädgårdsväxter. Vid nyplantering kan man tänka på att välja träd och växter som sedan tidigare finns i området. Inhägnader är företrädes-

vis låga och luftiga. Äldre murar, inhägnader och terrasser på tomterna tillhör helhetsbilden och bör i möjligaste mån respekteras.

Strändernas natur- och kulturmiljö kräver särskild hänsyn

Strandmiljöerna är särskilt känsliga och kräver stor hänsyn vid åtgärder. Bergsknallar, hållmark och branter ska behålla sin naturliga karaktär. Bryggor och tillhörande anläggningar placeras varsamt och underordnas landskapsbilden utan att förta intrycket av huvudbyggnad. Områdets farledsnära läge kan kräva marinarkeologisk förundersökning vid åtgärder som berör undervattensmiljö.

Detaljplan reglerar ny bebyggelse

Detaljplan anger bygggrätter och gestaltungsprinciper. Områdets starka kulturhistoriska karaktär kräver särskild omsorg vid nygestaltning så att helhetsintrycket behålls. Vid naturdominerade platser kan en naturanpassad, enkel färgsättning vara att föredra.

KULTURMILJÖHÄNSYN I PLANER OCH BESTÄMMELSER

Älgö omfattas av detaljplan med skydds- och varsamhetsbestämmelser för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Gåsöarkipelagen omfattas av strandskydd.

Älgö gård, södra gården, med källarstuga. Äldre bondebebyggelse av småskalig skärgårdskaraktär. När sommargästerna kom till ön fick bondebefolkningen extra inkomster genom att tvätta och sälja gårdens produkter. De huvudsakliga näringskällorna var fiske, jakt, boskapsskötsel samt lite skogs- och jordbruk. Så småningom började man sälja av gårdens mark till sommarhusbebyggelse.

Ekholmens krogstuga, troligen från 1700-talet.

Villa från sekelskiftet 1900 på Ekholmen.

Nationalromantisk villa vid Älgömaren ritad av arkitekten Erik Bülow-Hübe 1914. Huset har säregna inåtjutande knutar för att ge byggnaden ett ålderdomligt intryck.

Sportstuga av bonderomantisk enkelstugetyp vid Älgövägen, möjligen ritad av Gunnar Lagerkrans. Utmed vägen ligger flera stugor av denna typ, uppförda i samband med vägens tillkomst på 1920-talet.

Verandavilla från sekelskiftet 1900 på Kilholmen.

Gåsö Mellangård med huvudbyggnad från 1890-talet. Vid stranden ett badhus med tegeltak från omkring 1910, ihopbyggt med ett båthus på baksidan.

Strandmiljö vid Gåsö Mellangård med bodar och stugor.

Tornvillan Fridhem från 1897 på Gåsö. Väntkur vid ångbåtsbryggan.

Långholmen. Sportstuga i förenklad nationalromantisk stil från 1930

Efterkrigstida fritidshus på Lindsjärn med naturanpassad färgsättning.

- - - - - Gräns för område av lokalt intresse
 för kulturmiljövården
 ● **Älgö gård** Kulturminne
 (Utan punkt: kulturmiljö)

VRAK

Registrerad fornlämning
 se www.fmis.raa.se
 Informationstext

GÅSÖ
Gåsösund

Platsnamn
 Namn på vatten

Ekensdal, en före detta tjärnfabrik som stiftelsen Visborgs minne förvärvade 1937 och byggde om till semesterhem. Den herrgårds-
mässiga arkitekturen med högt valmat tak, slammade tegelfasader
och dekorativa ankarjärn är typisk för det tidiga 1900-talets
nationalromantiska stil. Huset hör till en av farledens landmärkes-
byggnader på grund av sitt strandnära läge.

VISBORGS MINNE

Semesterhemmet Visborgs minne är en ovanlig kulturmiljö alldeles vid Stockholms inlopp. Området består av uthyrningsstugor samt några större hus. Stugorna liknar kolonistugor och klättrar i den branta terrängen. Anläggningen, som drivs i stiftelseform, skapades 1928 på fastigheten Torehälls mark av Anna Johansson-Visborg, kallad Bryggar-Anna. Hon var politiskt och fackligt aktiv med särskilt fokus på kvinnorrättsfrågor. Från början var semesterhemmet tänkt för bryggeriarbeterskor, idag vänder sig verksamheten till i första hand ensamstående kvinnor ur olika låglönegrupper. De första stugorna byggdes vid 1920-talets slut och omkring 1950 var antalet stugor drygt 60. I området finns också fastigheten Anneberg som förvärvades 1930 för att bli konvalescenthem, Annebergs vilohem. Även tjär- och oljefabriken Ekensdal, en mindre fabriksanläggning från omkring 1920 som också ligger inom området, köptes av stiftelsen och inreddes 1937 som semesterhem med flera mindre rum. 1942 brann Anneberg ner och ersattes 1944 av ett nytt Anneberg, det som idag kallas för annexet. Konvalescenthemmet drevs fram till 1994, åren 1995-2006

bedrevs kursverksamhet där. Till semesteranläggningen hör också Kungshamn's gamla krogbyggnad, ett falurött hus med veranda, väl synligt från farleden. Här finns även några mindre äldre stugor. Den stora krogbyggnaden ligger på en udde, vars södra sida är en del av naturhamnen Kungshamn, som var en av de ankringsvikar som låg utmed farleden – möjligen speglar namnet att viken varit en uppsamlingsplats för krigsflottor under tidig medeltid.

Kulturmiljöns största värde är de enkla uthyrningsstugorna som står på plintar och ligger i grupper utmed slutningarna. Trots att de är uppförda under en ganska lång tid ger de ett enhetligt intryck då alla har samma faluröda färg och är ungefär lika stora. Enligt traditionen byggdes de äldsta stugorna av restvirke, bland annat av packlårar för importerade bilar. På grund av den enkla byggnadskonstruktionen har stugorna en säsongsbetonad, spartansk karaktär. Flera av de äldre stugorna står dock på omsorgsfullt uppmurade terrasseringar som inordnar dem väl med den branta terrängen. Ett karaktäristiskt uttryck är de inglasade verandorna på stugornas gavlar. De större annexen präglas av en stram arkitektur, de äldsta från 1940-talet har drag av årtiondets funktionalism.

FÖRHÅLLNINGSSÄTT

Stugornas skala, uttryck och enkla byggnadskonstruktion respekteras

Semesterstugorna kan förnyas vid behov men ersättningsbyggnader ska ha samma placering, skala och liknande arkitektoniska uttryck som befintliga. Fasadmaterial och byggnadskonstruktion bör vara av enkelt slag, hit hör till exempel grundläggningssättet med plintar och de tunna väggarna. Stugor i enhetliga, samverkande grupper byggs inte ut. Altantak och altaner undviks för att inte skada den okomplicerade bebyggelsebilden samt upplevelsen av terrängen och husens storlek.

Okomplicerade byggnadsmaterial

Vid underhåll och förnyelse bör nuvarande materialtyper användas. På fasaderna förekommer stående panel och på de äldre stugorna oftast en locklistpanel. Ibland har olika skivmaterial använts. Foder och vindskivor har nätta dimensioner. På de låga sadeltaken ligger oftast röd, korruerad plåt, takutsprånget är små. Där husen står på uppmurade terrasseringar ska dessa behållas. Deras kallmurade uppbyggnad, utan murbruk, är karaktärsskapande och kräver särskild varsamhet. Detsamma gäller andra murar, trappor och terrasseringar kring husen. Fönster ska vara i liv med ytterväggen, de skivliknande väggarna hör till den strama arkitekturen. Detta gäller även annexbyggnader, dessa har dock i vissa fall andra

takmaterial som är bevarandevärda för just dessa byggnader. Ekensdals och Kungshamnns byggnader, med bland annat den gamla sjökrogen, har en äldre mer detaljrik fasadarkitektur vars uttryck och material respekteras vid förändringar och underhåll, eventuella tillägg underordnas byggnad och landskapsbild.

Den faluröda färgsättningen behålls

De hus som idag är faluröda, både stugor och annexhus, behåller denna färgsättning med vissa detaljer som till exempel foder och fönster vita. Den enhetliga färgsättningen är ett av områdets främsta karaktärsdrag. Ekensdals gulslammade tegelbyggnad i nationalromantisk herrgårdsstil är ett undantag och den tidstypiska färgsättningen ska behållas.

Tomternas befintliga terräng- och vegetationsförhållanden respekteras

Eventuella markarbeten kräver försiktighet med befintliga marknivåer och terrängförhållanden då terrasseringar, bergsknallar och träd är viktiga för områdets karaktär. Tallarna är karaktäristiska för hållmarksterrängen och vid skogsbryn och på öppnare ytor finns även bevarandevärda ekar. I trädgårdarna finns olika typer av fruktträd och

buskar. Vid nyplantering kan man tänka på att välja träd och växter som sedan tidigare finns i området. Inhägnader är sällsynta och bör undvikas i den öppna bebyggelsebild.

Strändernas natur- och kulturmiljö kräver särskild hänsyn

Strandmiljöerna är särskilt känsliga och kräver stor hänsyn vid åtgärder. Bryggor och tillhörande anläggningar placeras varsamt och underordnas landskaps- och bebyggelsebild. De dramatiska bergssidorna mot farleden ska behålla sin naturliga karaktär. Områdets farledsnära läge kan kräva marinarkeologisk förundersökning vid åtgärder som berör undervattensmiljö. Kungshamnsviken har skeppsvrak av marinarkeologiskt intresse.

Ny bebyggelse prövas med försiktighet

Eventuella nya hus placeras vid befintlig bebyggelse eller i områdets utkant och anpassas till miljö och landskap vad gäller placering, skala, material och färgsättning. Omfattande strandnära bebyggelse hör inte till områdets bebyggelsebild och kan innebära påverkan på upplevelsen av den riksintressanta farledsmiljön. Miljöns starka kulturhistoriska karaktär kräver särskild omsorg vid nygestaltning så att helhetsintrycket behålls.

KULTURMILJÖHÄNSYN I PLANER OCH BESTÄMMELSER

Miljön ligger inom ett område av riksintresse för kulturmiljövården, Stockholms farled och inlopp. Länsstyrelsen utövar tillsyn vid planläggning att riksintressets värden tillgodoses. Området omfattas av strandskydd.

Annebergs annex, 1940-talsarkitektur med vissa traditionella drag. Husets stramhet förstärks av att knutarna har lämnats omarkerade.

Stugor mot Kungshamnsviken.

Den gamla sjökrogen där Kungshamn möter Skurusundets inlopp. Här har det funnits krogverksamhet sedan åtminstone 1700-talet, husets nuvarande utseende med verandor härrör från 1800-talets slut då byggnaden hade blivit ett sommarnöje. På udden finns även mindre stugor.

Utsikt från en av de yngre stugorna mot Fjäderholmarna och Stockholms inlopp.

En grupp farledsnära uthyrningsstugor. Röda plåttak bidrar till enhetligheten.

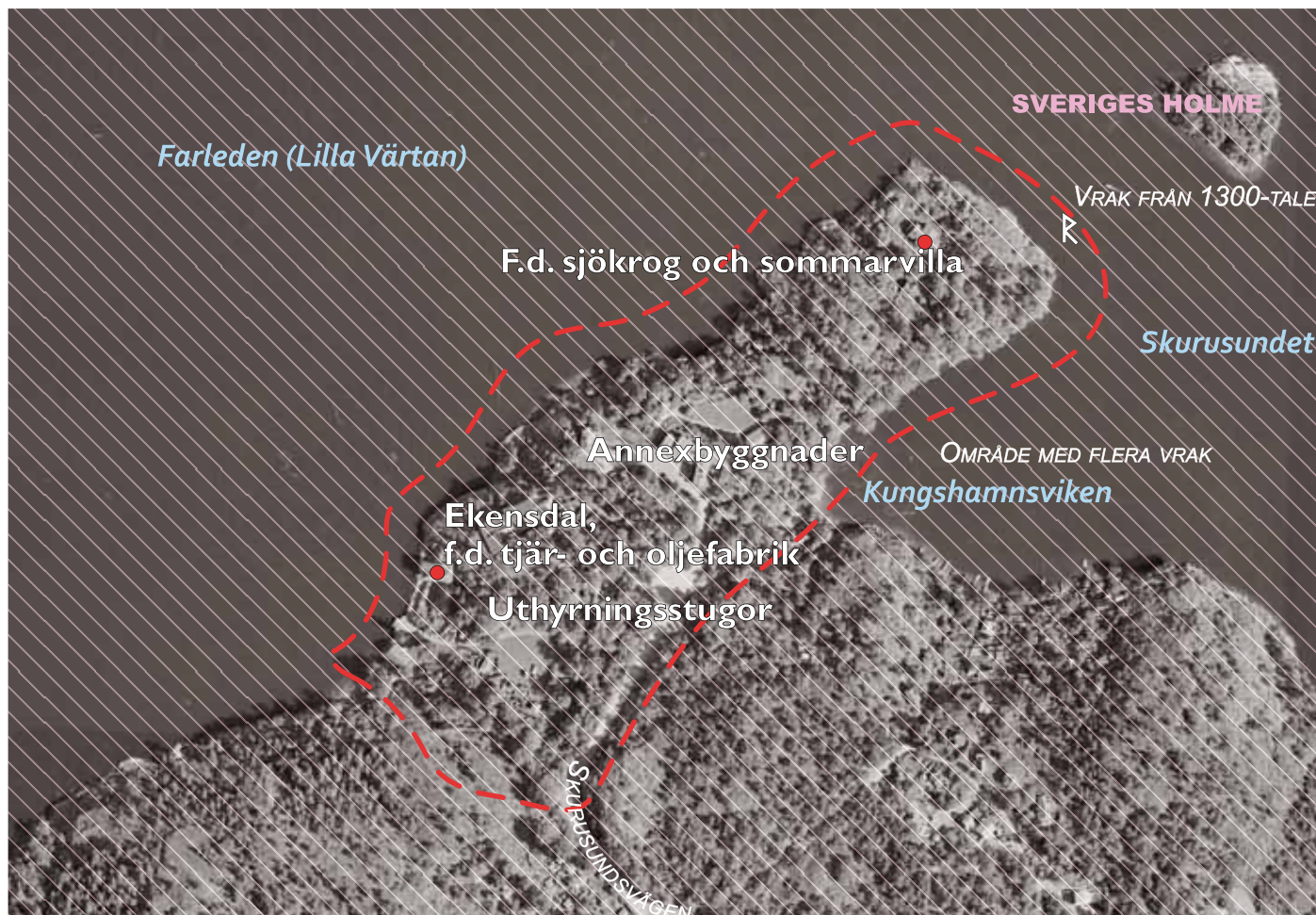
Annexets sjöfasad.

Stuga med ett äldre uttryck. De sirliga utsågningarna hör till det sena 1800-talets trähusarkitektur.

Omsorgsfullt kallmurade terrasseringar har gjort det möjligt att placera semesterstugorna i den branta terrängen. Stugan närmast i bild har synliga grundplintar. Uppvuxna buskar, träd och planteringar tillhör miljön.

Gräns för område av lokalt intresse för kulturmiljövården

● **Ekensdal**

Kulturminne (Utan punkt: kulturmiljö)

Registrerad fornlämning se www.fmis.raa.se

SKURUSUNDSV. Informationstext

MELLANBERG Platsnamn

Farleden

Namn på vatten

Område av riksintresse för kulturmiljövården